

MILOVAN PISARI

Hogyan volt képes Jugoszlávia Kommunista Pártja felszabadítani az országot?

MÉRCE 2019. JÚLIUS 20.

Száz évvel ezelőtt alapították Jugoszlávia Kommunista Pártját (JKP). A JKP volt a térségben az egyetlen érdemi politikai erő, amely szervezeti felépítésének, a helyi küzdelmekhez való kötődésének, a spanyol polgárháborúban szerzett katonai és politikai tapasztalatoknak, és a felszabadító társadalmi és politikai gyakorlatoknak köszönhetően képes volt felvenni a harcot a megszállás és a fasizmus ellen.

1941 májusának elején tartotta tanácskozását Zágrábban a JKP Központi Bizottsága (KB), az eseményt a történetírás „Májusi Tanácskozásként” jegyzi. A Független Horvát Állam ^[1] fővárosában tartott tanácskozáson a KB tagjai az áprilisi háború ^[2] miatt szükségessé vált válaszlépésekről tárgyaltak.

Ez volt a szervezett ellenállás kezdete, amely egy hónappal később – a Szovjetunió ellen indított német támadást követően – fegyveres ellenállássá fejlődött. Egyes számítások szerint ebben az időben a JKP-nak 12 000 tagja volt, míg a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségnek 30 000. Négy évvel később, a jóval hatalmasabb

ellenség ellen vívott véres háborúban elszenvedett veszteségeket követően a JKP egy új szocialista ország 800 ezer fős hadseregét vezette, győztesként, jelentős nemzetközi pozícióban, amelyet egészen 1990-ig képes volt megtartani.

Hogyan történhetett mindez? Az események ezen alakulását számos ténnyel és értelmezéssel magyarázhatnánk. De íme négy, kulcsfontosságú adalék, amely segít megértenünk a fejleményeket.

A JKP szervezeti felépítése

„Fölösleges félni a terrortól és az üldöztetéstől. Szokva vagyunk; az elmúlt 20 évben minden rezsim üldözött minket, de a munkásosztály és élcsapata, a Kommunista Párt csak egyre erősödött.” (1941. április 15-i Első nyilatkozat Jugoszlávia népei számára)

Jugoszlávia Szocialista (Kommunista) Munkáspártját 1919-ben alapították Belgrádban. A következő, vukovári kongresszuson a küldöttek úgy szavaztak, hogy a párt nevét Jugoszlávia Kommunista Pártjára módosítják, amely az októberi forradalom szellemében hivatott küzdeni a kapitalizmus ellen. A pártot és minden kapcsolódó szervezetét még ez év decemberében betiltották az Obznana néven elhíresült rendelettel. A pártnak ebben az időben 65 000 tagja volt. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság^[3] területén tartott májusi és júniusi helyhatósági választásokon a párt számos várost, községet és falut megszerzett, többek közt Belgrádot, Zágrábot és Szkopjét.

Egy megosztott és ellentmondásos reakciókban bővelkedő időszak után, 1923 májusában Bécsben, a JKP Második Állami Konferenciáján a küldöttek alapvető döntésekre jutottak abban, hogyan folytassák az illegális tevékenységet. Ezek a döntések 20 évvel később, a Népi Felszabadító Küzdelem során tettek szert döntő jelentőségre.

Ez a pillanat a párt valódi bolsevizálódásának kezdetét is jelentette, a vezetést egy képzett káderekből álló magra bízta, amely a demokratikus centralizmus szellemében vezette és szervezte a küzdelmet. Elhatározták, hogy a létező szakszervezetekben sejteket kell alakítani, és meg kell kezdeni az intenzív munkát a falvakban is, valamint a földkérdést is napirenden kell tartani. Ezt az irányt a

későbbi konferenciákon is megerősítették és kiszélesítették, például azzal, hogy vállalatokban és gyárakban is sejteket kell létesíteni.

Függetlenül a politikai programoktól, a jobb- és baloldali frakciók súrlódásaitól, a Komintern szerepétől és a Sztálin bábáskodása által szült konfliktusoktól, az illegális, sejtekben végzett munka 1941 után nagy előnynek bizonyult a náci és kollaboráns erőkkal szembeni harcban, ahogy a párttevékenységek megvalósításában és fejlesztésében is.

A városokban az ifjúsági tagok szabotázsokat és merényleteket készítettek elő és hajtottak végre, újságokat és rölapokat nyomtattak. A kicsi, de egyre növekvő pártegységeknek látható politikai karakterük volt. A néppel szemben nem pusztán katonaként viselkedtek, hanem egy szabadságon, testvériségen, egységen és szolidaritáson alapuló politikai projekt képviselőiként is. A JKP-ban uralkodó szigorú fegyelem, amely létfontosságú volt a háború előtti időszak üldöztetései és letartóztatásai közepette, a háború idején a káderek folytonos utánpótlását tette lehetővé, ugyanis ebben az időszakban gyakori volt a párthelyiségek lerohanása és a párttagok kivégzése.

Helyi kérdések és Általános Népi Küzdelem

„A háborúban legyőztek, de nem hódítottak meg. A nagyszületek igazságért és szabadságért folytatott dicsőséges örökségét nem lehet feledni. Eljött az idő, hogy megmutassátok, méltó örökösei vagytok dicsőséges őseiteknek.” (A JKP KB nyilatkozata Jugoszlávia népei számára, 1941 július 12-én)

A pártot betiltó rendelet nyomán kialakult első vitákban a JKP tagjai különböző javaslatokat fogalmaztak meg arról, hogyan működjenek az illegalitásban, és hogyan tágítsák a tagok és szimpatizánsok körét. Annak érdekében, hogy a pártot minél több ember számára vonzóvá tegyék, miközben nyilvános politikai munka végzésére nem nyílt lehetőség, a JKP kulturális és sportegyesületeket,

hallgatói mozgalmakat és újságokat hozott létre, amelyek a kommunista elveket terjesztették.

Az egyik legjobb példa erre a hallgatók helyzetének javításáért küzdő Forradalmi Hallgatók Mozgalma, amelyet a Belgrádi Egyetemen hoztak létre az 1920-as években. A szervezet a '30-as évekre az uralkodó rezsim és a fasiszta szervezetek (elsősorban a ZBOR^[4]) elleni küzdelem fő szereplőjévé vált. Emellett tüntetéseket és sztrájkokat szervezett, a kommunista elveket terjesztette és támogatta a spanyol polgárháborúban harcoló köztársasági erőket. A mozgalom számos tagja csatlakozott az 1941-es megszállás nyomán megszerveződő Népi Felszabadító Küzdelemhez.

A stratégia az volt, hogy a társadalomban felmerülő kérdések és igények – a fenti példában a jobb tanulási körülmények – kapcsán mutatták be forradalmi elgondolásaikat a kapitalizmus megdöntéséről és a fasizmus megállításáról. A második világháború alatt ez a stratégia vált a tömeges támogatás elnyerésének fő eszközévé.

A megszálló erők elleni küzdelemre való felhívás a balkán háborúk és az első világháború alatti török, német és bolgár megszállásokkal szembeni ellenállásra emlékeztette az embereket. A harcok még élesen éltek az emberek emlékezetében, és a megtámadott ország megvédésére, a szabadság újbóli kivívására való felhívás értő fülekre talált sokaknál, akiknek családtagjai is részt vettek a korábbi küzdelmekben.

Másrészről, a felkelés terjedése szorosan kötődött a helyi kérdésekhez. A fegyveres felkelés 1941. július 27-én Srb településen indult, a dátumot később a horvát nép felkelésének napjaként ünnepelték. Ebben az időben a JKP-nak viszonylag kevés tagja volt: az országrészben mindössze 240, a felkelés térségében mindössze 30. A kommunisták azonban a felkelés élére álltak, amihez számos szerb csatlakozott, akik ekkorra már a népiirtáshoz folyamodó usztasa rezsim^[5] áldozatai voltak. Ők azért csatlakoztak a JKP-hoz, mert számukra az ellenállás az egyetlen túlélési lehetőséget

nyújtotta, és a JKP bizonyult az egyetlen szervezett erőnek, amely hajlandó volt kompromisszumok nélkül vállalni a harc vezetését.

Spanyol polgárháború: tapasztalatok a katonai és politikai szervezésről

„A német fasizmus az egész világ megszállására törekszik, az emberiség összes kulturális vívmányának megsemmisítésére, a demokrácia megsemmisítésére és a legsötétebb középkori rezsim felállítására, néhány német nemes és nagytőkés uralmára, amely a világ minden népét rabszolgává tenné, beleértve a német népet is... (Nyilatkozat, 1941. július 25.)

Marko Orešković Krntija, a srbi felkelés egyik vezetője 1927 óta volt a JKP tagja, 1940 óta a Központi Bizottságban is helyet foglalt. Több alkalommal letartóztatták, számos szakszervezeti küzdelemhez csatlakozott, 1936-ban a nemzetközi brigádokhoz csatlakozott, hogy a spanyol polgárháborúban a köztársasági oldalon küzdve harcoljon a fasizmus ellen.

Orešković mellett hozzávetőleg 1700 jugoszláv, köztük számos kommunista harcolt a fasizmus ellen Spanyolországban. Míg sokan elestek, azok, akik túléltek a harcokat, különösen fontos, a harcokban hasznosítható tapasztalatokkal tértek vissza. A partizáncsapatokat egységekre és zászlóaljakra osztották, amelyek parancsnokai katonai tapasztalatokkal rendelkeztek, a melléjük osztott politikai népbiztosok mind kommunisták voltak.

A polgárháborús veteránok képessége arra, hogy megszervezzék a harcot és új egységeket toborozzanak, a megszálló csapatok rémálmává vált: a Szovjetunió elleni német támadás után a megszállt Belgrád Banjica koncentrációs táborát azért szervezték meg, hogy a spanyol harcosokat és kommunistákat fogva tartsák. Az első tömeges letartóztatásokat 1941 elején hajtotta végre a Gestapo és a kollaboráns rendőrség.

A spanyolországi tapasztalat akkor is döntőnek bizonyult, amikor a partizán csoportokból nagyobb katonai egységeket – brigádokat, osztagokat, hadtesteket – hoztak létre, hogy

ezekből létrejöhessen a Népi Felszabadító Hadsereg.

Az első Proletár Brigád létrehozása december 21-én Rudóban a szervezett hadsereg létrehozásának kezdete volt, amelynek kötelékében a háború végére 800 000 katona szolgált. A jugoszláv partizánok a szövetségesektől kevés segítséget kaptak, ezt az eredményt a JKP szervező munkájának és a spanyol polgárháború veteránjainak tapasztalata tette lehetővé.

Új, a korábbiaktól eltérő javaslatok a népnek

„A Népi Felszabadító Bizottságok (NFB) a harc egységei voltak, amelyek a Népi Felszabadító Küzdelmet szolgálták. Az NFB-k nem egyes politikai pártok és szervezetek szervei és nem is lehetnek azok. Az NFB-ket demokratikusan választják, és minden olyan őszinte honpolgárnak, aki saját példáján keresztül bizonyítja, hogy népe derék fia, csatlakoznia kellene az NFB-hez, politikai irányultságától, vallási meggyőződésétől és etnikai hovatartozásától függetlenül...” (Foca-i Rendelkezések, 1942 február)

Míg német csapatok a náci megszállási terv részeként Moszkva és Sztálingrád felé masíroztak, jugoszláv partizánok a Honi Jugoszláv Hadsereg (csetnikek) ^[6] néhány egységének kezdeti segítségével létrehozták a megszállt Európa első felszabadított területét. A JKP által vezetett egységek megtámadták és felszabadították Uzsicét és a környező városokat és falvakat, létrehozva az Uzsicei Köztársaságot.

A környék lakói érzékelték a partizánok erejét és elszántságát, amellyel megalkuvás nélkül szembeszálltak a túlerőben lévő ellenséggel. Ez volt az első alkalom, amikor megtapasztalhatták a JKP forradalmi politikáit, noha soha nem ezeken volta hangsúly.

A párt maga határozott úgy, hogy a felszabadítási harc a legfontosabb. A jelszó azonban úgy hangzott: „Szabadság, kenyér, tűzifa”, és közvetlenül a felszabadítás után, 1941 szeptemberében a párt a kormányzás fő intézményeivé tette meg Népi Felszabadító Bizottságokat, ezek feleltek az új társadalmi élet gazdasági alapjainak megszervezéséért: egyebek mellett az ellátásért, termelésért, kultúráért, oktatásért és egészségügyért.

Rövid élettartamuk ellenére (1941 novemberének végén a németek és a kollaboránsok visszafoglalták Uzsicét) az NFB-k a Jugoszláv Kommunista Párt által hirdetett politikai elvek valóságba ültetésének jelképeivé váltak.

Az emberek első alkalommal szembesülhettek a mindenkinek járó ingyenes oktatás és egészségügy, a nők felszabadítása, a területek népek és nemzetek egyenlőségén alapuló felosztása, és főképp egy olyan társadalom lehetőségével, amelyben nincs kizsákmányolás, a javakat pedig nem egy kisebbség birtokolja. Megéreztek, milyen a megszállók és kizsákmányolók alól felszabadított élet, és maguk is követeivé váltak ezeknek a gondolatoknak.

Innentől kezdve a JKP minden felszabadított területen létrehozott NFB-ket, legalább átmeneti jelleggel. 1942. november 29-én a későbbi Jugoszláviának ezekből az embrionális egységeiből hozták létre Bihácsban Jugoszlávia Népi Felszabadításának Antifasiszta Tanácsát. 1943. november 29-én, a szervezet második, jajcai konferenciája úgy határozott, hogy létrehozzák a szövetségi (és szocialista) Jugoszláviát.

Konklúzió helyett

A Jugoszláv Kommunista Párt szervezeti felépítése, a lokális ügyek felismerésének és használatának képessége, a spanyol polgárháborúban szerzett tapasztalatok 1936 és 1939 közt és az újonnan létrehozott hatóságok emancipációs politikája az a négy elem, amelyek révén megválaszolható a kérdés: hogyan volt képes egy felszámolt és üldözött párt alacsony létszámú tagságával sikerrel felszabadítani az országot, és működésbe hozni egy új gazdasági és társadalmi rendszert?

A JKP politikája a nemzetek felettiségre épült, és mindenhol az egyetlen erőnek mutatkozott, amely a megszálló ellenség mellett a hagyományos, nacionalista ellenfelekkel is felveszi a harcot. Ez a tény teremtette meg annak a lehetőségét, hogy a párt Szlovéniától Macedóniáig ugyanazokat az elveket népszerűsítse, világossá téve, hogy a testvériség és az egység nem csak az egyik lehetséges megoldás útja, de az egyetlen olyan út, amely mindenki számára megoldást hozhat. A Szovjetunió melletti elköteleződés fontos szerepet játszott, hiszen a forradalom itt már győzött, és azt üzenve: eljött az ideje annak, hogy mások is erre az útra lépjenek.

A fiatalok folyamatban játszott szerepét nem szabad alábecsülnünk: a partizán harcosok és vezetők nagy többsége a kezdettől fogva nagyon fiatal volt (sokan egyenesen a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségből érkeztek). 1941-ben Koča Popović 33 éves volt, Ivo Lola Ribar 25, Edvard Kardelj 31, Boris Kidrič 29, Milován Gyilas 30, Aleksandar Ranković 32, Svetozar Vukmanović Tempo 29. Tito 49 évesen a „legidősebb” partizánok közé tartozott.

Erejük a forradalom ereje volt. A szocialista Jugoszlávia idején többek közt az ismert ifjúsági munkaakciók^[7] bizonyították ezt.

Végezetül, az egyik legfontosabb tény, hogy néhány személyen és – rövid ideig – a Jugoszláv Királyság megsemmisített hadseregének tagjain kívül senki nem kívánt a megszállók és a fasizmus elleni küzdelem élére állni.

Másképp volt ez Franciaországban, Lengyelországban, Olaszországban és Görögországban, ahol szélesebb demokratikus frontok jöttek létre, vagy a háború előtti időszak politikai pártjai külön-külön szervezték meg bázisukat és harcoltak, mindegyik a saját, jövőre vonatkozó elképzeléseiért. Jugoszlávia Kommunista Pártja volt az egyetlen, amely feltételek nélkül vette fel a harcot a német óriással, amely ekkorra majdnem teljes Európát meghódította, és Moszkva felé masírozott. Végül a JKP győzött.

A cikket a Masina [portálon](#) megjelent angol [változat](#) alapján Papp Gáspár fordította.

[1] – A Független Horvát Állam a tengelyhatalmak által megszállt Jugoszláv Királyság területén létrehozott bábállam megnevezése. (szerk.)

[2] – A Jugoszláv Királyság tengelyhatalmak – köztük Magyarország – általi megszállása 1941 április 6-a és 18-a között zajlott. (szerk.)

[3] – A későbbi Jugoszláv Királyság (szerk.)

[4] – A Jugoszláv Nemzeti Mozgalom (ZBOR) a '30-as évek szélsőjobboldali mozgalma volt a délszláv államban, amely többek közt a náci Németország támogatásával fejtett ki politikai tevékenységet, számos tagja a '41 után felálló bábkormányban is szerepet vállalt. (szerk.)

[5] – Az usztasa mozgalom a két világháború között és a 2. világháború alatt működő horvát nacionalista, fasiszta mozgalom volt, amelynek fegyveres alakulatai 1941 után etnikai tisztogatásba kezdtek a szerb roma és zsidó lakosság körében. (szerk.)

[6] – A csetnikek mozgalma a megszállt Jugoszlávia területén működő szerb nacionalista és Jugoszláv királypárti fegyveres mozgalom volt, amely a megszállás egyes időszakaiban a német és olasz megszállókkal is együttműködött. A csetnikek a háború alatt számos támadást hajtottak végre civilek – bosnyák muszlim és horvát közösségek – ellen és a kommunista egységek szimpatizánsait is üldözték. (szerk.)

[7] – Jugoszlávia infrastruktúrájának háború utáni újjáépítését (utak, vasút stb.) nagyrészt ilyen egységek végezték. (szerk.)

<https://merce.hu/2019/07/20/hogyan-volt-kepes-a-jugoszlav-kommunista-part-felszabaditani-az-orszagot/>